

Vojenství jako významný fenomén 21. století

Se vstupem do 21. století se v myslích mnoha lidí, a to platí samozřejmě i pro ty, kteří se zabývají otázkami bezpečnosti, vynořila otázka, co nás v tomto století čeká. Předvídání budoucnosti je odvěkou touhou lidstva. Ti, kteří dokázali poodhalit roušku zakrývající budoucí události, nebo alespoň uměli v ostatních vyvolat dojem, že to dokáží, se vždy těšili mimořádné úctě a vážnosti.

Naše společnost a s ní přirozeně i vojenská veřejnost se dnes zamýšlí nad připraveností státu k obraně jeho demokratických hodnot. Probíhající změny v mezinárodně-bezpečnostním klimatu, rozšíření NATO o nové členy, jeho strategie formulovaná pro 21. století spolu s vědecko-technickým rozvojem ve vojenství, probíhající proces globalizace s jeho informačními a ekonomickými dopady, požadavky na vyšší profesionální připravenost ozbrojených sil, boj proti terorismu, ale i omezené lidské a finanční zdroje jsou jednoznačným důvodem pro posouzení otázek které nás čekají a pro zamýšlení nad úlohou vojenství v 21. století - neoddělitelné součásti společné euroatlantické bezpečnostní politiky.

Vše nasvědčuje tomu, že **ozbrojené síly budou prvkem bezpečnosti státu a války se budou vést i v budoucnosti**; to je však zřejmě jediná jistota, kterou momentálně máme. Dále zbývají již jen otázky. Jaká bude povaha ozbrojených sil a válek budoucnosti? Jaká bude forma ekonomického zabezpečení? Budou ozbrojené síly, ekonomické zabezpečení a války jen obdobou toho, co jsme dosud poznali? To je nepravděpodobné. Budou tyto otázky složitější? Zcela jistě ano. Můžeme rozeznat obrysy těchto procesů? Pouze do jisté míry ano.

Hrozbu globálního jaderného konfliktu vystřídalo nebezpečí šíření zbraní hromadného ničení, prostředků jejich přenosu, nových forem terorismu a rizika importu nestability z válečných zón. Zdrojem technologického rozvoje moderních prostředků využitelných pro vojenské účely již není, na rozdíl od období studené války, výhradně uzavřený sektor vojenského výzkumu, vývoje a výroby, nýbrž otevřená civilní komerční sféra.

Předvídání jevů

Na rozdíl od situace v přírodních vědách, které se při předpovídání jevů mohou často opřít o znalost relevantních zákonů a tzv. počátečních podmínek (tj. jejich předpovědi se opírají o znalost skutečných kauzálních souvislostí), predikce společenských věd mají většinou podobu pouhé extrapolace současných trendů (jejich protažení do budoucnosti), při absenci dostatečného porozumění kauzálním mechanismům, které je produkují.

Extrapolace trendů, jejichž kauzální vysvětlení nemáme k dispozici, je však velmi riskantním počinem. Jakmile se změní některé z (nám neznámých) podmínek, které trend produkují, trend může přestat platit a jediná jistota, kterou u každého trendu

můžeme mít, je paradoxně pouze ta, že jednou skutečně platit přestane. Kdy to bude, však nemůžeme znát bez porozumění jeho kauzalitě [1].

Pojetí vojenství a jeho omezení

Proto je účelné společně se zamyslet nad některými klíčovými problémy, které s touto budoucností bezprostředně souvisejí, a to hlavně proto, aby se staly předmětem společného hledání konsenzu ve sféře státní bezpečnostní politiky, občanské a vojenské veřejnosti. Řešení této otázky je nanejvýš složité, avšak beze zbytku potřebné.

V tomto vystoupení chápeme **pojem vojenství** jako organickou součást společenského vývoje, představující **komplex všech činností souvisejících se zajištěním bezpečnosti prostřednictvím vojenských a paramilitárních sil**. Je to také souhrnný termín, který zahrnuje všechny otázky vojenské teorie a praxe spojené s přípravou a činností ozbrojených sil v době míru a války, a také s přípravou společnosti na možné vojenské i nevojenské ohrožení. Vojenství je pak tvořeno **komplexe aktivit zahrnujícím všechny oblasti nezbytné pro fungování státu**. Vojenství 21. století bude pravděpodobně charakterizováno okolností, že v krátkém časovém období se nastolí potřeba nové vojenské organizace, pověřené výkonem nových rolí a plněním nových misí. Avšak přitom je nutno podtrhnout, že to není dokončený proces. Je ovlivňován celou řadou faktorů jako jsou globální války, možnost použití jaderných zbraní, geopolitická situace ve světě nebo v regionu, nové zbrojní technologie, a může to být také událost jež směřuje pozornost na nové pojetí bezpečnosti nebo obrany - jak se stalo jistě po teroristickém útoku na USA 11. září 2001.

Chceme-li hovořit o vojenství 21. století, nejdříve musíme uvést, že tento fenomén je zatemněn okolnostmi, které nám neumožňují pochopit místo a úlohu vojenství v novém období. Jaké jsou to okolnosti a nebo je to pouze jedna okolnost? Je to především destrukce minulosti, nebo spíše sociálního mechanismu, který spojuje zkušenost současného člověka se zkušenostmi předěšlých generací. Vzhledem k tomu že tato kontinuita není v našich podmínkách zachována, pak se nám musí jevit vojenství jako jeden z nejzáhadnějších fenoménů nového století.

To co stojí v cestě našemu pochopení vojenství v 21. století, nejsou pouze naše utkvělá přesvědčení, ale především narušená historická zkušenost, která je formovala. Snadněji můžeme překonat to první, protože není pravdy ve zdomácněném, nicméně mylném přísloví - vše pochopit znamená vše odpustit. Velkým a pro mnohé účastníky nových procesů a bezpečnostních rizik je nepřekonatelnou skutečností narušení historické paměti.

Protože nás minulé století naučilo a stále učí, že lidé mohou žít v nejbrutálnějších a teoreticky nesnesitelných podmínkách, není jednoduché pochopit narůstající rozsah návratu k tomu, co by naši předkové v 19. století nazvali obranným étosem. Zapomínáme, že mezinárodní konvence kdysi požadovala, že válečný stav „nesmí začít bez předcházejícího explicitního vyhlášení války nebo ultimáta obsahujícího podmíněné vyhlášení války“, protože kdy se naposled vedla válka, která by začala takovýmto explicitním nebo implicitním vyhlášením, nebo která by skončila formální mírovou smlouvou sjednanou mezi válečnými stranami? Můžeme konstatovat, že v průběhu 20. století byly **války stále více vedeny proti ekonomice a infrastruktuře států a proti jejich civilnímu obyvatelstvu bez vyhlášení**.

Svět je z mnoha důvodů, zejména v ekonomické sféře, definován politikou teritoriálních států, redukován na komplikaci pro nadnárodní aktivity. Úroveň výstavby „světové civilizace“ v 90. letech se nebude zdát pozorovatelům uprostřed 21. století příliš pokročilá, ale už v této době transformovala vyspělá civilizace nejen některé ekonomické a technické aktivity a činnost vědy, důležité aspekty soukromého života, zejména urychlením komunikace a dopravy.

Snad nejvýraznějším rysem konce 20. století je napětí mezi tímto zrychlujícím se procesem globalizace a neschopností jak veřejných institucí, tak kolektivního chování lidí se s tím vyrovnat. V některých směrech tou nejvíce zneklidňující skutečností, je dezintegrace starých forem společenských vztahů a spolu s tím náhodné zpřetrhání svazků mezi generacemi, tak říkajíc mezi minulostí a současností. Částečně se to ukázalo v nejrozvinutějších západních zemích, ve kterých byly hodnoty absolutního asociálního individualismu dominantní jak v oficiální, tak neoficiální ideologii, ačkoliv ti, kteří je dodržovali, litovali jejich sociálních důsledků. Nicméně tytéž tendence měly být nalezeny a posíleny erozí tradičních společností a náboženství, stejně jako destrukcí či autodestrukcí společností „reálného socialismu“.

Není sporu o tom, že moderní válka se bude týkat téměř všech občanů ať přímo nebo nepřímo; že bude vedena výzbrojí jež se bude používat v množství daleko menším než v předcházejících světových konfliktech; která si už nevyžádá převedení celé ekonomiky na její výrobu a to povede k budování obranného hospodářství jako součástí národního hospodářství již v době míru. Bude doprovázeno civilně vojenským splýváním výroby. Všechny tyto jevy patří budoucnosti.

Od roku 1914 války byly nepochybně válkami masovými; v první světové válce bylo mobilizováno 15 % mužské populace pro ozbrojené síly. Ve druhé světové válce bylo procento populace v aktivním věku, které vstoupilo do ozbrojených sil, blízko 20 %. Celá řada poznatků hovoří ne o mobilizaci lidských zdrojů pro vedení války, ale ve prospěch vojenských zásahů - akcí, operací, konfliktů, úderů. Můžeme poznamenat, že takovou úroveň masové mobilizace trvající po léta nelze udržet bez moderní, industrializované a vysoce produktivní ekonomiky a bez ekonomiky v rukou nebojujících složek populace. Tradiční agrární ekonomiky obvykle nemohou mobilizovat tak rozsáhlou část pracovní síly. Dokonce i v průmyslových ekonomikách klade tak velká mobilizace lidské síly enormní nároky na pracovní sílu, což je důvod toho, proč moderní války tak posílily význam organizované práce.

Válka bezpochyby revolucionalizovala management. Jak dalece revolucionalizovala technologii a výrobu? Nebo z jiné strany, urychlila nebo zpomalila ekonomický rozvoj? Válka evidentně pomohla rozvoji technologie, protože konflikt mezi rozvinutými státy nebyl jen bojem armád, ale i technologií, které je vybavovaly účinnými zbraněmi a dalšími podstatnými službami [2]. Jiné technologické objevy učiněné v první řadě pro vojenské účely se ukázaly být daleko lépe aplikovatelné v míru - mám tím na mysli letectví a výpočetní techniku. To ale nemění nic na skutečnosti, že válka nebo příprava na válku byla hlavním nástrojem urychlujícím technický pokrok financováním vývojových nákladů technologických inovací, které by takřka jistě nebyly investovány nikým, kdo by vypočítával náklady a zisk jako v míru, nebo by byly vynaloženy pomaleji a s větším váháním.

Technologický charakter války není ničím novým. Moderní průmyslové ekonomiky byly navíc vybudovány na stálých technologických inovacích, ke kterým by jistě

docházelo stále rychleji, dokonce i bez válek. Války významně pomohly rozšířit technické znalosti, které jistě měly hlavní vliv na organizaci průmyslu.

Vojenství ve studené válce

Avšak jaká byla situace vojenství ve studené válce? Co se přesně změnilo? Studená válka transformovala mezinárodní scénu ve třech ohledech. Především odstranila nebo zastínila kromě jednoho všechny spory, které tvořily svět před druhou světovou válkou. Některé státy zmizely spolu s říši imperiální éry a s nimi zmizely i spory koloniálních zemí o závislá území pod jejich kontrolou. Jiné státy zmizely, protože všechny „velmoci“, kromě dvou, byly suspendovány na druhou až třetí úroveň mezinárodní politiky a jejich vzájemné vztahy už nebyly autonomní či více než lokální.

To vedlo k tomu, že mezi léty 1948-1989 neproběhl jediný rok bez vážného ozbrojeného konfliktu. Avšak konflikty byly kontrolovány nebo potlačeny z obav, aby nevyprovokovaly otevřenou, tzn. jadernou válku mezi supervelmocemi [3].

Konec studené války náhle odstranil podpěry, které držely mezinárodní strukturu a, do jisté míry ještě nedoceněné, struktury domácích politických systémů světa. To, co zůstalo, je svět v rozkladu a částečném kolapsu, protože není nic, co by jej nahradilo. Představa krátce zastávaná, že starý bipolární pořádek bude nahrazen „novým světovým pořádkem“ založeným na jediné supervelmoci, která zbyla, a proto vypadala silnější než předtím, se rychle ukázala být nerealistickou.

Důsledky konce studené války by pravděpodobně byly enormní v každém případě, dokonce i kdyby v souvislosti s ním nedošlo k velké krizi světové ekonomiky a ke konečné krizi Sovětského svazu a jeho systému. Konec studené války se neukázal být koncem mezinárodních konfliktů, ale koncem jedné éry - nejen pro východ, ale pro celý svět. Ale zatímco každý mohl vidět, že staré skončilo, existuje značná nejistota o povaze a výhledech nového. Jestliže vojenství studené války bylo představováno totálním zabezpečením ozbrojených sil jak v míru tak i války, bylo-li pojímáno jako autarkní systém státu, tak toto pojetí ztrácí své opodstatnění v 21. století.

Vojenství v nových sociálně politických podmínkách

Změna charakteru světového hospodářství vedla k ústupu od důležitosti armád vytvořených především pro ochranu země. Žádná armáda není schopna dobývat vědu nebo kyberprostor. Úkol tradičních válek jako formy obrany se postupně stírá. Přes tuto skutečnost konflikty neustaly. Nad všemi konflikty je konflikt mezi propojeným světem a nespojeným světem.

Současná situace vyžaduje jasné vnímání: máme armády, kterým chybějí nepřátelé - a máme nebezpečí, jímž chybějí armády. Není jiná možnost než přizpůsobit celý globální obranný systém tak, aby se zaměřil na nové světové nebezpečí.

Musíme mít na mysli, že demokracie byly nuceny využít protidemokratické mechanismy, (armády, výzvědné služby a policejní síly) na obranu života. Armáda se neteší svobodě slova nebo pravidelným odborovým právům, rozkazy nelze neuposlechnout. Je disciplinovaná. Je však jasné, že demokracie nemohou přežít bez vojenské obrany, která se jeví jako protiklad veškeré ideologie. Armáda

v demokratických zemích musí podléhat autoritě volených institucí a nesmí působit jako nezávislá entita.

V nových podmínkách se vyhrcoje možnost regionální války, masivní invaze a totální válka přestaly být hrozbou jak pro Východ, tak pro Západ. Namísto toho je dnes většina rizik pro bezpečnost nevojenské povahy. Mohou se vyvinout z ekonomických problémů, etnické nevráživosti či nezajištěných a neúčinných hranic, které umožňují ilegální migraci a pašování. Nebo mohou mít souvislost s organizovaným zločinem a korupcí, jež mají mezinárodní dimenzi a narušují zdravý rozvoj demokracie a tržní ekonomiky. To nenalézá obdobu v předcházejícím vývoji. Zvláštní hrozbu představuje šíření vojenské techniky či technologií s dvojím použitím, včetně zbraní hromadného ničení - chemických, biologických, a také jaderných - a jejich nosičů a revoluce v informačních technologiích, řídicích systémech.

Zatímco v minulém století se národní bezpečnost poměřovala převážně vojenskou mocí, dnes je to jen jeden z několika indikátorů a pro mnoho zemí jedna z těch nejméně bezprostředních. Většina z výše uvedených hrozeb nevyžaduje tradiční vojenskou reakci, ale investice do ministerstev vnitra, celních úřadů a institucí krizového řízení. S tím, jak rostou investice do vnitřní bezpečnosti, tak musí růst příspěvek k mezinárodním bezpečnostním operacím.

Koincidence ekonomického a vojenského programu

Jednou z nejvíce záhadných a matoucích proměnných ve vztahu k vojenství, pokud se týče korelace mezi ekonomickými přístupy a ekonomickou politikou na jedné straně a vojenskými přístupy, politikou a technologií na straně druhé, je míra koincidence organizačních a technologických struktur. Společnost se nachází ve vnitřně racionálním optimálním stavu tam, kde ideologie a ekonomické představy podporují jistý systém či řád, který zpětně zase vede k posilování víry, že daný ekonomický systém je spravedlivý a adekvátní, a zároveň jsou schopny stát se základem organizačního a technologického zabezpečení armády a obrany na úrovni své doby. To můžeme dokumentovat na dávné historii.

Feudální ekonomika, opevněné hrady a vysoké náklady na pořízení plné výzbroje pro rytíře, to vše zabezpečovalo ve středověku jistou míru koincidence mezi vojenstvím a ekonomikou. Merkantilisté sedmáctého století věřili, že struktura této vzájemně se posilující koincidence nacházela svůj výraz v růstu bohatství prostřednictvím zahraničního obchodu, expanze námořní moci a v akumulaci zlata, které sloužilo jako rezerva pro financování nákladů na budování loďstva a najímání žoldnéřů [4]. Bylo by dokonce možno analyzovat ideologicky motivovanou inklinaci k budování domácí energetiky na jaderné bázi jako podvědomou snahu o integraci jaderných zbraní a vlastní jaderné ekonomiky do podoby vzájemně se podporujícího ekonomického a vojenského systému. V tomto specifickém případě, se však zdá, že daná technologie je problematická, neboť jsou s ní spojeny nepřijatelné externality. Ideologické snahy o podporu koincidence ekonomického a vojenského systému však v novém století bude trvat i nadále. V posledním období jsme svědky nových pokusů.

Finanční a materiální zdroje

Světové velmoci, ale i státy, které chtějí hrát důležitou roli ve světové politice, se budou snažit vydávat na obranu více, než před dvěma generacemi. Tato skutečnost ovšem nepovede k bezpečnějšímu prostředí, a to z prostého důvodu, že i ostatní státy budou vydávat daleko více na obranu, aby byly silnější a bezpečnější.

Nejnovější zkušenosti ve věci financování války ukazují, že vojenské výdaje až po rozpadu bipolarity se absolutně zvyšovaly, na druhé straně (vzhledem k množícím se nepružnostem institucí) byly finanční systémy méně pružné. Ve všech hospodářských systémech 20. století byly války vedeny na bázi předběžného financování. Tím se dosahoval předstih příštího ekonomického růstu. Dnes je tato možnost velmi úzce omezena, protože monetární disciplína vzrostla, schopnost půjčovat u úvěrových trhů za státní papíry se stala citelnější.

Dodatečné náklady v příštích konfliktech budou nejspíše financovány z daní. Není známo, zda novou pružností daňových systémů a finančního plánování budou moci být vzniklé nepružnosti zlomeny, a tím se stane možnou nová forma financování války.

O bezpečnosti tedy nebude rozhodovat velikost finančních prostředků mobilizovaných každou ze stran pouze v průběhu konfliktu, ale velikost finančních prostředků vynaložených na bezpečnost již daleko dříve.

Lidský faktor

Zkušenosti dokazují, že pokud jsou v dnešní době povoláni k řešení bezpečnostního úkolu vojáci, musí umět něco víc než jen bojovat. Mírové operace ukazují, že kromě schopnosti bojovat vojáci potřebují řadu dalších dovedností, aby mohli obsáhnout široké spektrum namáhavých a náročných rolí, od diplomata přes policistu a vyjednavče po pracovníka první pomoci, ředitele nemocnice a pracovníka městské správy.

Je zřejmé, že voják-profesionál už dnes nevystačí s přirozenou inteligencí, návyky a dovednostmi v řízení ozbrojeného střetnutí, zvláště ne v situacích, kdy je nucen vstupovat do konfliktů spíše sociálně politické než čistě vojenské povahy a přijímat rozhodnutí a řešení, která souvisejí více s mezilidskými vztahy, ekonomikou a politikou a sociálně motivovanými krizovými stavy než s bojovou situací.

Mělo by dojít v přípravě vojenských profesionálů k výkladu problémů krize, pokroku, humanismu, úlohy morálky a etiky ve vývoji společnosti, pojetí bezpečnostní politiky, ekonomických otázek národní bezpečnosti. Důležité místo má také otázka poznání dějinných souvislostí vývoje společnosti. To vše předpokládá výklad filozoficko-metodologických principů vědeckého myšlení a vojensko-vědeckého poznání.

Profesionálové budou muset působit mimo svou vlast. Pravděpodobně se objeví nové úkoly, které dnes nelze předpokládat. Armády zítřka proto budou vyžadovat mnohem širší škálu kvalifikací než dříve jejich předchůdkyně. Vojáci budou muset být pružnější, lépe vycvičení a vzdělanější. To vyžaduje jak změny v bezpečnostním uvažování, tak změny v celkových bezpečnostních investicích.

Velikost armád

Podrobný pohled na ozbrojená a bezpečnostní síly ukazuje na nové skutečnosti. Na konci studené války měla většina zemí relativně velké armády založené na všeobecné

branné povinnosti, jež byly určeny k obraně národního území. Neutrální země [5] musely udržovat velké struktury sil schopné nezávislého fungování, aby zajistily věrohodnost své obrany.

Členské země NATO, bezpečné pod jaderným deštníkem Spojených států, si mohly dovolit vydávat méně a udržovat menší armády a jejich obrana přitom stále byla věrohodná. Nicméně přes rostoucí tendenci k vojenské a průmyslové integraci a mnohonárodním vojenským strukturám si každá z členských zemí NATO ve velké míře udržovala své vlastní národní systémy velení, národní systémy nákupů a vyvážené síly organizované na národní bázi. To znamenalo, že zde nikdy nebylo možno dosáhnout úspor z množství.

Po skončení studené války ve většině zemí byl značně omezen vojenský rozpočet. Místo velkých armád budovaných na základě všeobecné branné povinnosti se nyní přistupuje k menším konskripčním armádám. Avšak armády mají v důsledku kombinace politických a vojenských důvodů menší schopnosti. Zkrátila se doba základní vojenské služby. V našich podmínkách došlo ještě k tomu, že technika nebyla modernizována a výcvik byl zredukován na úkor jiných činností.

Vzhledem k tomu, že pravděpodobnost konfliktu byla považována za nízkou a odstrašování záviselo na viditelném politickém a vojenském postoji, bylo důležitější udržet spíše zdání vojenské síly než rozvíjet skutečnou bojovou výkonnost. To vede bohužel k takové akviziční politice, která zdůrazňovala strukturu sil, spíše než schopností [6]. Logika tohoto procesu byla posílena rychlým vývojem techniky a institucionálními tlaky.

Na situaci má asi vliv celá řada faktorů. Zachovaly se přebujelé struktury administrativy a velení, a také vojenského školství, které pohlcují neúměrně velkou část rozpočtu na obranu. Chybí moderní účtování nákladů a není plně rozvinut efektivní, moderní a transparentní systém personalistiky. To představuje snad největší institucionální překážku reformy, neboť bez takového systému neexistuje mechanismus pro vyhodnocování, odměňování či zařazování na rozhodující místa těch, kteří jsou kvalifikováni, aby byli motorem změn a uskutečňovali nové plány.

Avšak jako podstatné vidíme, že trpíme nedostatkem schopnosti vlády formulovat obrannou politiku, obranné plánování a krizové řízení. Získání takovýchto zkušeností trvá léta. Proto potřebujeme zásadní změny ve vojenské kultuře.

Mnohé z nových vojenských funkcí nevyžadují klasickou vojenskou kvalifikaci, ale mohla by je lépe provádět policie. Za určitých okolností by proto mohlo četnictvo být vhodnější než armáda. Vojáků bude zapotřebí vždy, ale ne všichni ti, kterých je třeba při takovýchto operacích, budou vojáky. Je jistě nejlepší zabránit přetěžování vojáků civilními funkcemi. Je však také jasné, že tyto funkce a struktury musí být při operacích na udržení míru připraveny k téměř současnému rozmístění spolu s vojáky. Kromě toho, je možno učinit předpoklad, že komplexnost a technologická složitost moderních zbraňových systémů poroste takovou měrou, že schopnosti vojenského personálu provádět údržbu zařízení nasazeného v poli nebude s tímto vývojem již moci držet krok. Proto je třeba počítat v budoucnu s nutností masivní podpory ze strany civilního dodavatele, obzvláště v případě rozsáhlých nepředvídaných konfliktů [7].

Úloha mobilizace

Mobilizační opatření představují ekonomický problém, protože během doby, kdy jsou mobilizační schopnosti nepoužívané, vznikají podstatné náklady. Na druhou stranu může existence mobilizační schopnosti snížit skutečné náklady způsobené v době mobilizace. Ekonomické otázky se tak stávají jedním z faktorů určujících úroveň mobilizační schopnosti, která dovoluje v rámci dané minimální varovné doby dosažení jistého zvýšení úrovně aktivních sil s nejmenšími náklady. V podmínkách profesionálních armád v 21. století bude nutné od základu řešit otázku přípravy nejen mobilizace, ale především lidských záloh.

Obranný průmysl

Pro počátek tohoto století je charakteristické, že obranný průmysl se již nějakou dobu vyrovnává s dramatickými redukcemi v objemu zakázek na zbrojní zařízení, a v současné době se začíná proces jeho restrukturalizace na transnacionální úrovni. Vzhledem k tomu, že bezpečnostní a obranná politika navzdory tomu i nadále zůstávají národní záležitost, výše uvedený trend nutí klást si následující závažné otázky: stávají se jednotlivé země, pokud se týče jejich schopnosti použít vojenskou sílu, závislé na průmyslové podpoře obrany, a pokud ano, v jaké míře a jakých ohledech [8]? Budou se tyto formy závislosti dostávat do rozporu s procesem transnacionální průmyslové restrukturalizace v důsledku neochoty (která může mít své pádné důvody) politiků a armády akceptovat strategickou závislost na zahraničních dodavatelích? Řečeno jinými slovy: bude se současná tendence ve vývoji průmyslu k větší nákladové efektivnosti prostřednictvím transnacionální specializace a dělby práce v rámci Evropy dostávat do rozporu se stávajícím stavem evropské obranné politiky? Bude tato tendence paralyzovat schopnost jednotlivých zemí provádět vojenské akce bez aktivní podpory ostatních?

Je skutečností, že v budování obranného systému nelze využít model, který vznikl zkušenostmi dvou válek, ale ani období studené války nám nezanechává dostatečné množství zkušeností. Jedno již ale dnes víme - že nelze nadměrnými materiálními zásobami ani finančními zdroji zabezpečit budoucí konflikt, aniž bychom ohrozili ekonomický a sociální vývoj společnosti.

Přes pokračující procesy globalizace ve světové ekonomice a politice, a také přes rozšiřující se vojenské a politické aliance, bezpečnostní a obranná politika zůstávají národní záležitostí. Uvedený trend nutí klást následující závažné otázky: stávají se jednotlivé země, pokud se týče jejich schopnosti použít vojenskou sílu, závislé na průmyslové podpoře obrany, a pokud ano, v jaké míře a jakých ohledech? Budou se tyto formy závislosti dostávat do rozporu s procesem transnacionální průmyslové restrukturalizace v důsledku neochoty politiků a armády akceptovat strategickou závislost na zahraničních dodavatelích? Bude tato tendence paralyzovat schopnost jednotlivých zemí provádět vojenské akce bez aktivní podpory ostatních zemí?

Pokusíme si odpovědět jaká by měla být role obranné průmyslové základny a obranné průmyslové politiky v bližším a vzdálenějším horizontu, v době krize a války.

Obranná průmyslová základna bude asi poskytovat podporu nejen procesu obrany společnosti, výstavby ozbrojených sil, ale také samotnému provádění operací. Pokud se

týče rolí, které může obranná průmyslová základna sehrávat v budoucích konfliktech, jsou tyto role velmi rozmanité - údržba, nárazová výroba, akcelerovaná akvizice v rámci plánovaných programů, modifikace a vývoj a výroba nových systémů. Obranná průmyslová základna bude součástí národního hospodářství a bude kultivována jako výkonná složka ekonomické bezpečnosti s použitím v době ohrožení a konfliktů.

Požadavky na průmyslovou podporu budoucích vojenských operací se budou projevat ve schopnosti zajistit přístup k náhradním dílům a k diagnostickým dovednostem a údržbářským dovednostem. Nesmírně vysoká potřeba podpory, které bude třeba k dosažení vysoké spolehlivosti moderních, komplexních a často křehkých technologií a zařízení, představuje zřejmě nejnovější požadavek pro 21. století.

Bude-li se v budoucnosti realizovat posun směrem k menším parkům, které budou častěji používány, a tudíž také adekvátněji udržovány a vybaveny zbraňovými nosiči a zbraněmi s velmi pokročilou technologií, tak aby mohly vyhovět náročným požadavkům vysoké spolehlivosti a snadné údržby, pak by se to mělo projevit signifikantním snížením počtu personálu potřebného pro údržbu a náhradních dílů potřebných v průběhu válečných operací. To by mohlo vést k menším výrobním kapacitám.

Za předpokladu, že ozbrojené síly budou ve střednědobém až dlouhodobém horizontu vybaveny vysoce spolehlivými systémy, pak konflikty malého rozsahu budou vyžadovat jen velmi malou, či dokonce vůbec žádnou, průmyslovou podporu.

Úloha profesionalizace

Mnozí odborníci se domnívají, že řešením bezpečnostních požadavků 21. století je profesionální armáda. To může platit ve velkých, bohatých zemích. Pro malé země a zejména pro chudší, to však představuje vážný problém finančních nákladů. To zase znamená, že země, které jsou schopny postavit velké armády na základě branné povinnosti, si zřejmě budou moci dovolit jen velmi malé, dobře vyzbrojené pravidelné síly. K těmto vysokým nákladům na pravidelné síly přispívají následující faktory: personál, technika a udržitelnost.

Vojáci základní služby jsou relativně levní. Snesou nízkou životní úroveň a pokud jde o zabezpečení, potřebují toho málo. Navíc jsou vždy k dispozici do služby. Vojáci z povolání oproti tomu musí být placeni na konkurenční úrovni, musí pro ně být zajištěno přiměřené ubytování a s tím související infrastruktura, aby neopustili armádu a nedali přednost lepším podmínkám někde jinde. Vojáci z povolání všech sborů během služby budou vysíláni do výcvikových kursů, což omezí jejich dosažitelnost.

Zkušenosti, které mají profesionální armády, ukazují velkou fluktuaci vojáků z povolání. Většina pravidelných profesionálních armád navíc používá individuální rotaci a střídání, tj. rozmísťují vojáky na individuálním základě. Snižuje to také soudržnost malých jednotek, a tím ohrožuje připravenost. V porovnání s tím řada konskripčních armád používá rotaci a střídání celých jednotek. To vede k vytváření zaměnitelných soudržných týmů. A zvyšuje to soudržnost malých jednotek, což vede k relativně vysoké připravenosti, jakmile jsou jednotky vytvořeny a vycvičeny.

Vojáci základní služby proto mohou být dobrými vojáky, pokud jsou dobře vycvičeni a vyškoleni. Zatímco však je relativně snadné natrénovat s těmito vojáky konkrétní dovednosti, je obtížnější vycvičit je tak, aby se dokázali vypořádat s řadou nejrůznějších

situací, které vyžadují široké spektrum těchto dovedností, což vede k tomu, že jsou málokdy všestranní. Záložní vojáci si na druhou stranu mohou přinést pomocné dovednosti z civilního života. Jejich největším nedostatkem je udržování bojových dovedností. Další problém vzniká, jestliže struktury sil jsou omezeny, ale jejich základem zůstává všeobecná branná povinnost. Buď musí být zkrácena doba vojenské služby, nebo odvody branců musí začít být výběrové. To první snižuje efektivitu, to druhé rozvrací společnost. Nadešel čas hledat nějakou alternativní podobu služby, jež by spojovala výhody obou existujících forem.

V uplynulých letech s tím, jak se zbraně a technika zdokonalovaly, rostly náklady na ně velmi rychle. V důsledku toho se při modernizaci sil při nezměněné velikosti struktury sil náklady na nákup vybavení jako procento celkového rozpočtu přibližně každých 18 let reálně zdvojnásobí. Pokud je procento hrubého domácího produktu vyčleněné na obranu konstantní ve výši 2,2 % HDP, a pokud HDP každoročně neroste v reálných hodnotách o značnou částku, povedou náklady na nákupy nevyhnutelně k redukci sil. Právě to, spíše než cokoliv jiného by nás mělo vést k přehodnocování obrany. Ten politik, který slibuje, že „štitější bude úspornější“ a „menší rovná se lepší“, ve skutečnosti dělá z nouze ctnost.

Někteří analytici argumentují, že armády potřebují silný, spolehlivý a kvalifikovaný kádér poddůstojníků. V praxi to však není snadno proveditelné. Armáda odráží sociální strukturu dané společnosti, Francie, Německo, Spojené státy a Velká Británie například mají silnou tradici středního managementu - dělnických předáků, nezávislých farmářů, vedoucích obchodů, drobných podnikatelů. V civilním životě tito lidé mají nezávislost, podnikavost a vzdělání k tomu, aby přebírali zodpovědnost, což se přenáší i do vojenské služby. Vzhledem k tomu, že tento sektor společnosti je u nás velmi slabý v důsledku dědictví minulého režimu, lidé pro poddůstojnictvo západního stylu nemusí být k dispozici.

Časem by nicméně mělo být možno tuto oblast rozvíjet. Koneckonců jak britská, tak německá armáda dnes zakládá svou poddůstojnickou strukturu na výcviku a vzdělávání v rámci ozbrojených sil samotných. To však bude muset být provázáno kulturním vývojem tak, aby velitelská struktura byla připravena delegovat autoritu směrem dolů - na úroveň poddůstojníků.

Efektivnost vojenských činností

Zkušenosti ukazují, že udržování moderních armád v operacích vyžaduje u pozemních sil alespoň trojnásobek počtu těch jednotek, které tvoří strukturu sil rozmístěných v daném okamžiku. Kromě toho je zapotřebí stejného počtu k personálnímu obsazení infrastruktury, která to vše zabezpečuje. Vytvoření moderní pravidelné armády proto vyžaduje alespoň pět až šest lidí na každého jednotlivce, který je vyslán do terénu.

S tím, jak se síly musí stávat pružnějšími, všestrannějšími a schopnými dlouhodobého udržování v zahraničí, porostou náklady na ně a velikost sil, které bude možno si dovolit, se bude zmenšovat. Může se stát, že náklady na udržování takovýchto sil, které pravděpodobně bude nutno používat pro mírové operace či v regionálních válkách, se ukáží jako větší než náklady na udržování konskripčních sil v době studené války.

Je možno ušetřit obezřetným vydáváním peněz na obranu. Je možné zavést podnikohospodářská kritéria do ozbrojených sil, nebo bude nutné začít měřit náklady

na jednotlivé činnosti, nebo musíme zvolit přesné standardy pro čerpání finančních prostředků. Prostor pro úspory jen z velikosti a činností je velmi omezený. Moderní armády jsou koneckonců nákladné a profesionální armády jsou daleko nákladnější než konskripční.

To vše představuje pro naši zemi zvláště vyhrocený problém. Jestliže náklady nás nutí k redukci armády, brzy asi dospějeme do bodu, kdy nebudeme moci udržovat špičkové síly kvůli neúměrným nákladům v malém. Stejně tak nebudeme s to udržovat vyváženou armádu, schopné všech funkcí. Čím menší budou naše ozbrojené síly, tím větší je podíl na rozpočtu připadající na ministerstvo obrany a infrastrukturu velení. Současný obranný potenciál je i vzhledem k rozptýlenosti a malé efektivnosti vložených zdrojů nízký jak v celkové struktuře státu, tak v ozbrojených silách.

Zůstává zde celá řada problémů mající vliv na efektivitu vojenských činností jako jsou např.: **ekonomika armády, která není teoreticky rozpracována, neřešen zůstává přechod obranných funkcí státu z mírové do válečné ekonomiky.** To bude vyžadovat rozšířit koordinační funkci směrem k obrannému systému státu, zvýšit odpovědnost za koncepci a realizaci obrany státu celým státním aparátem, posílit normotvornou část řídicích procesů v rezortu a v systému obrany státu, zjednodušit mnohočetnost struktur, určit odpovědný orgán za koordinaci obranného systému (státní tajemník), znovu lépe definovat požadavky v kompetenčním zákoně. Již Xenofon v díle Oeconomicus, hovoří o nutnosti sladovat a koordinovat všechny záležitosti od vedení státu až po vedení armády a organizaci a uspořádání posádek a zařízení na galériách.

Závěr

Hrozbu jaderného konfliktu vystřídal nebezpečí šíření zbraní hromadného ničení, nových forem terorismu a rizika importu nestability z válečných zón. To vyvolává nové požadavky na vojenství. Nebezpečí tvořené totalitními státy, teroristy a mafiánskými skupinami je „reálné“ i „virtuálně“ mnohostranné. Je zaměřeno proti ozbrojeným silám, politice, ekonomice a společnosti vyspělých demokratických zemí. Z tohoto důvodu musí být vojenství tvořeno komplexem aktivit zahrnujících všechny oblasti nezbytné pro funkci státu. To znamená také těsnou spolupráci mezi ministry obrany, vnitra a zahraničních věcí k vytvoření úplnějšího základu bezpečnosti státu.

Technologická exploze posledních desetiletí, která způsobila „organizační revoluci“ a revoluci ve vojenství je podporována tvrdým jádrem a to tvoří informace, která vede k dematerializaci vojenských činností. V důsledku rozvoje technologií zabíjení, probíhá dematerializace a komprese. Rozšiřování účinnosti a přesnosti zbraní vede k vyliďňování bojiště. Ideálním výsledkem bude rovnoměrná situační znalost vývoje vojenské operace na všech funkčních úrovních velení, řízení a exekuce v reálném čase. Stírají se tak dosud jasné hranice mezi rovinou strategickou, operační a taktickou. Budou se používat stále více robotizovaných a automatizovaných aparátů. I přes trend vyliďňování bojiště z něj však člověk zcela nezmizí a bude hrát významnou roli.

Sociální kapitál bude rozhodující pro realizaci bezpečnostní politiky. Zdrojem technologického rozvoje moderních prostředků využitelných pro vojenské účely již není výhradně uzavřený sektor vojenského výzkumu, vývoje a výroby, nýbrž otevřená civilní komerční sféra.

Problémy vojenství jsou dnes pro všechny země velké a naléhavé zároveň. Ačkoliv neexistují hotové odpovědi, je zřejmé, že cesta vpřed bude vyžadovat zvýšenou transparentnost v obranném plánování a společný přístup. Bude nutno činit obtížná rozhodnutí a bude zapotřebí zvažovat otázky, které až dosud byly tabu, jako je specializace tj. dělba vojenských úkolů. Částečným řešením by mohla být regionalizace.

Ať už strategie bezpečnosti století budou jakékoliv, myšlenka bezpečnosti zajišťované prostřednictvím aliance je jediný rozumný přístup a všechny mezinárodní instituce, které jsou v této problematice nějakým způsobem angažovány, NATO, Evropská unie a Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě, mají zájem na spolupráci.

Rehabilitace vojenství a vojenské činnosti bez ohledu na jakékoliv ideologicky zdůvodňované „vyšší“ zájmy států, velmocí, národů, ras, náboženských skupin, tříd atd. nejen odpovídá potřebám dnešního světa, ale umožňuje také překonat instrumentální vztah veřejnosti k vojenství a k vojenské činnosti a obnovit „živou politickou kulturu“, prostě převzít v dnešním světě individualismu, pragmatismu a utilitarismu odpovědnost za prevenci a eliminaci bezpečnostních hrozeb, rizik a krizových situací, aniž by hrozilo riziko zneužití moci [9]. Bude se muset také znovu promyslet místo branné výchovy ve vzdělávacím systému. Bude se muset nově přistoupit k pojetí civilní ochrany. V důsledku výše uvedených skutečností dostává vojenství v 21. století nový rozměr.

Poznámky:

1. Kučera, J.: Meze předvídání budoucnosti. In: Sborník Vojenské akademie, řada C-D aplikované sociální a ekonomické vědy, zvláštní číslo, 2000, s. 17-26.
2. Nebýt druhé světové války a strachu, atomová bomba by jistě nebyla vyrobena, ani by nebyly vynaloženy obrovské náklady potřebné k výrobě jakékoliv jaderné energie.
3. Nároky Iráku vůči Kuvajtu, malému, na ropu; bohatému britskému protektorátu v Perském zálivu, nezávislému od roku 1961, byly pradávné a stále znovu opakované. Nevedly k válce, dokud Perský záliv nepřestal být téměř automatickým bodem varu konfrontace supervelmocí. Před rokem 1989 bylo jisté, že SSSR, hlavní zbrojař Iráku, by odradil jakýkoliv bagdádský avanturismus v této oblasti.
4. Blíže se o těchto otázkách můžeme seznámit v publikaci Krč, M.: Nástin dějin ekonomiky obrany. Praha 2001.
5. Jako Finsko nebo Švýcarsko. Podle NATO Review, léto/podzim 2000, s. 29.
6. Bylo například důležitější koupit letadlo než systémy, které by zajistily jeho efektivitu.
7. Krč, M.: Ekonomicko-historické aspekty vojenství XX. století jako východiska vize ekonomického zabezpečení obrany v XXI. století. In: Sborník Vojenské akademie, řada C-D aplikované sociální a ekonomické vědy, zvláštní číslo, 2000, s. 37-58.
8. O těchto otázkách hovoří podrobně ve své práci vědecký pracovník Akademie národní obrany ve Varšavě plk. Stefan Kurinia. In: Kurinia, S.: Současná britské vojensko-ekonomické myšlení. Brno 2001.
9. Radvan, E.: Funkce vojenství a mravní význam plnění nároků vojenské profese. In: Sborník Vojenské akademie, zvláštní číslo, 2000, s. 27-36.